

AZ ÉSZAK-AFRIKAI HÁTORSZÁG SZEREPE A HELLENIZMUS KORÁBAN

A földközi-tengeri világ rendszerbe foglalt történelmének értelmezései

SEBE KATA

Írásomban Lennart Gilhaus előadását és tanulmányát¹ mutatom be, középpontba helyezve a kulturális, vallási, gazdasági és politikai tényezőket. Milyen módon tagolható keleti- és nyugati részre a Földközi-tenger térsége, illetve szükséges-e a kategorizálás? Hogyan keletkeztek a törzsi települések Észak-Afrikában és miképpen fejlődtek? Milyen jelentőséggel bírnak a tunéziai Tell-Atlasz területén feltárt sírhalmok? Hogyan hatottak a térségben a Római Birodalom integrációs kísérletei?

Kulcsszavak: ókori Mediterráneum, tunéziai hátság, kulturális választóvonal, törzsi települések, feltárt sírhelyek, Róma integrációs kísérletei, kulturális sokszínűség.

*

2011. október 20-án Lennart Gilhaus *Az észak-afrikai hátság szerepe a hellenizmus korában* című előadásának lehetnek részesei az érdeklődők a Central European University (Közép-európai Egyetem) nyílt előadása keretében. Az előadó a Bonni Egyetem tudományos munkatársa; főbb kutatásai területei közé tartozik a római kori Észak-Afrika, a romanizáció és a latin epigrafika.

Az ókori történelemmel foglalkozó kutatók munkáikban érzékeltetik a Földközi-tenger térségének keleti-, illetve nyugati részre való tagoltságát: egészen a perzsa háborúktól kezdve fennáll bizonyos kulturális választóvonal; míg a görögök önmagukra a civilizált világ képviselőiként tekintettek, addig a perzsákat barbároknak titulálták. E paradigma fokozatosan változott, miután Nagy Sándor meghódította a Perzsa Birodalmat és utódai kiépítették uralmukat: a Földközi-tenger térségének egész keleti része a hellén koiné² kezdte beszélni, a görögöt pedig mint lingua francát használták, és különösen az elit réteg gyakorolta a görög kulturális sajátosságokat. A nyugati területek többsége azonban továbbra is kulturálatlannak és elmaradottnak tetszett. Fordulatot a római terjeszkedés hozott: lépésről lépésre meghódították a keleti királyságokat és egyre fogékonyabbak lettek a görög befolyásra: immáron Rómát tartották a civilizált világ központjának. A nyelvi határt a görögajkú keleti és a nyugati latin provinciák között a későbbiekben megerősítette a birodalom közigazgatási felosztása, amely végül a nyugati- és keleti birodalom, illetve egyház szétválásához vezetett. A Nyugat-római Birodalom germán hatásra történő összeomlása, a Kelet-római Birodalom újjászervezése és később az iszlám felemelkedése fokozta a széttagoltságot és valódi kulturális választóvonal kialakulásához vezetett a Földközi-tenger nyugati és keleti része között.

A Mediterráneum kulturális jelenségeivel foglalkozó modernkori kutatók vagy szántszándékkal alkalmazzák a „nyugat”, illetve a „kelet” fogalmakat, vagy éppen kerülni igyekeznek az efféle kategorizálást. Beszélhetünk közös szerkezeti vonásokról, amelyek a térség összes régiójában – függetlenül attól, hogy keleti vagy nyugati – jelen voltak: szervezett városi közélet, a versenyképes arisztokrácia vezető szerepe, az elit rétegek által alkalmazott közös jelrendszer és divatirányzatok. Augustust ez a közös kulturális rendszer segítette a Birodalom kormányzásában. A kevésbé integrált területeken a hatalom erőszakkal mozdította elő a romanizációt; a Földközi-tenger világa mindezek ellenére sem veszítette el sokszínűségét.

Észak-Afrika az ókorban multikulturális régióknak számított. A numidiai királyok törekedtek arra, hogy a Földközi-tenger térségének elfogadott tagjai lehessenek; céljuk az volt, hogy ne tartozzanak az elszigetelt, barbárnak tartott népek soraiba. Ennek érdekében a görög királyságok szabályait kellett követniük, a későbbiekben pedig a rómaiakét. Sokkal érdekesebb az a kérdés, hogy a hátság kisebb közösségei és törzsei hogyan váltak a Mediterráneum részévé – integrációjukat vajon csak a numidiai királyok szorgalmazták?

¹ Lennart Gilhaus: *The North African Hinterland in Hellenistic Times - Approaches for an Integrated History of the Mediterranean World*. Kézirat.

² A görög nyelvjárásokból kialakult köznyelv.

A kialakulás összetettebb folyamat. A Szaharai-Atlasz és a Tell-Atlasz Tunéziában magasodó hegyvonulatai között számos megerősített erőd és település épült; a lakosság (líbiai csoportok) valószínűleg a háborúk idején menedékhelyként használhatta e létesítményeket.

Keveset tudunk a települések társadalmi struktúrájáról, azonban a tunéziai Tell-Atlasz vonulatai között feltárt számos sírhalom, mauzóleum és kőbe vájt nyughely némi információval szolgál. A síremlékeket a helyi, vagyonos elit állíttatta, ezzel biztosítva magas státuszukat. Rengeteg sírban találtak értékeket és pénzerméket; ez őskultuszt feltételez. A síremlékek továbbá identitásformáló szerepet is betöltöttek a települések életében: az nyughelyek milyensége kifejezte a közösség hitvilágát – egyedül ezzel tudták különbözőségüket kifejezni a többi csoporttal szemben.

Feltételezhető, hogy kommunikáció és cserekereskedelem zajlott a hátország és a partvidék között. A hátország gazdasági integrálása a Földközi-tenger kereskedelmi hálózatába kettős folyamatként írható le: egyrészt a megerősített falvakba koncentrálódott népesség a sokkal összetettebb és hatékonyabb mezőgazdasági termelés révén felhalmozott terménytöbbletet értékesíthette a partvidékeken. Sikerüket látva további líbiai csoportok is követték példájukat és új községeket alapítottak. Ezzel párhuzamosan Karthágó és Numídiá felismerte a hátországban rejlő lehetőségeket és fokozott ellenőrzés alá vette a területet, illetve serkentette több vidéki település fejlődését. A Mediterráneumba való gazdasági integrálódás új lehetőségeket kínált a községek előkelőségeinek; a kereskedelem fejlődése az ő javukat szolgálta.

A gazdasági integrációt a pun és a líbiai kultúra egymásra hatása is kísérte. Ez különösen a hiedelemvilág, illetve a nyelv elemeinek keveredésében érhető tetten, valamint a líbiaiak és a punok között vegyes házasságok is kötöttek.

A római kori tunéziai hátország urbanizált régióknak számított, s a városok nagy része líbiai névvel rendelkezett. Minden valószínűség szerint e római kori városok törzsi településekből fejlődtek szóban forgó állapotukig és közigazgatásilag is a törzsi szervezetek vonásait viselték: a hivatali működés hierarchizált volt, a tisztségek csak a megfelelő kapcsolatokkal rendelkező, elit réteg számára voltak elérhetők. Az újonnan integrált tunéziai hátország nem is lett volna képes a földközi-tengeri térségtől (Görögország, Szicília, Latium, Campania) eltérő szociális és politikai rendszert adoptálni.

Amikor Róma időszámításunk előtt 146-ban elpusztította Karthágót és Észak-Afrikát provinciává szervezte, a hátország élete nem változott meg gyökeresen. A köztársaságpárti, sőt még a császárságot támogató képviselők sem voltak képesek önmagukban igazgatni a provinciákat; kénytelenek voltak együttműködni a városok és a vidéki központok tősgyökeres elitjével. A római kormányzás azonban szorgalmazta a törvényes és rétegzett társadalmi rendszerek létrejöttét. A Rómához hű arisztokraták együttműködésük fejében jutalmul magas társadalmi státuszt, vagy akár római polgárjogot nyerhettek (különösen ez utóbbi kiváltság ösztönözte a nemeseket, illetve a polgárjog továbbörökíthető mivolta).

Az első és második században a sírhalmok veszítettek jelentőségükből a megváltozott helyzet, illetve a vallásgyakorlat módosulása következtében; a vezetők fennhatósága már nem elsősorban a szakrális területre terjedt ki, hanem római polgárként és képviselőként új feladatkörök ellátását vállalták. Azonban a hagyományok továbbra is fontosak maradtak, akárcsak a hellenisztikus korszakban (valószínűleg a császárság alatt is az őskultusz volt jellemző, azonban római „ízlésre” formálva).

A Római Birodalomban nagyon jól megfigyelhető a partikularizáció és a globalizáció egyidejű megléte; a hatalom minél inkább egységesíteni kívánta a különböző városokat és falvakat, annál inkább megerősödtek a helyi sajátosságok. Amikor a Földközi-tenger térségéről beszélünk, rendkívül fontos hangsúlyozni kulturális, vallási, politikai és gazdasági sokszínűségét, hiszen teljes képet csak e tényezők figyelembe vételével kaphatunk.

*

dke@southeast-europe.org
www.southeast-europe.org

© DKE 2011.

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre az írásunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük küldjön nekünk erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Sebe Kata: Az észak-afrikai hátország szerepe a hellenizmus korában. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 2. No. 3. (2011 őszi) pp 1-2. Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő.*